

Allmakt og avmakt

Fragmenter fra en bevissthetsutvikling

Jorden er ikke lenger midtpunkt i kosmos. Vi mennesker stammer fra dyrene, men er likevel ikke i stand til å inngå i et harmonisk samvirke med naturen; vi er forbrukere. Til sist kan vi nå se forlengelsen av vår ånd bli til en digital regnemaskin. Som en ting blant andre ting finner vi oss selv. Kunne vi bare knekke naturens kode, så ville vi finne det virkelige selvet – eller kanskje helt forsvinne?

Hvor har vår fornuft ført oss? Det moderne (vestlige) menneske har frigjort seg fra sin avhengighet av Gud. Det er ikke lenger troende, men er henvist til seg selv og sin egen fornuft. Ved å vise til noen prosesser i vår historie vil jeg forsøke å tegne et bilde – om enn fragmentarisk – av en bevissthetsmessig utvikling og av vår stilting i dag.

Troens fundament

Verden er Guds verk, skapt ut av intet, som middelaldermennesket opplevde det. Denne forbindelsen til Gud ga tiltro til verden, og forlente en med evnen til å oppdage skjønnheten og sannheten i tingenes orden. Samtidig som den gjorde at den kristne tro kunne bygge på nedskrevne åpenbaringer. Troen tilskriver Bibelen en enestående verdi, ut fra ideen om at den er en hellig skrift, diktert av Gud selv. Dermed får Skriften en uspesifisert ubegrenset tyngde uavhengig av vår erfaring. En Matteus eller en Paulus hadde ingen private hensikter, de var opphøyd ved Den hellige ånd, og det plasserer teksten ved den grenseløse meningskilde. Den menneskelige forstand må altså underkaste seg Skriften som noe gitt, på samme måte som man

måtte godta et under som skjedde rett foran ens egne øyne.

Man må altså tro at slike under som Skriftens tekst referer til: vekke døde opp av graven, drive ut onde ånder, helbrede syke der og da, har skjedd (engang i tiden), vil kunne skje igjen i dag (under de rette omstendigheter), og høyst sannsynlig vil skje i fremtiden (for Herren skal atter vende tilbake). Det er troen som gir Skriften dens unike, opphøyde stilling. Den troende har en distanse til det verdslige og sanselige, og for Skriftens integritet er det om å gjøre å holde denne distansen. Men troen transcenderer ikke ut i det tomme, for visstnok er erfaringen av Gud grenseløs, men den er ikke formløs. Troens erfaring har i seg selv en misjon. For det finnes åpenbaringer, forbilder, ritualer, en liturgi og en læres kodeks. Det finnes altså en kirke! Den blir religionens beskytter, solid og bestandig, og som institusjon blir Kirken en folkeoppdrager hvor veien går gjennom skolering og disiplin til sakramentet.

Det andre av troens fundament, Kirken, er altså av himmelsk opprinnelse, men den skal forankres på fast grunn, og det er et angrepspunkt. For ikke alle kan godta Kirkens form for oppdragelse, noe allerede in-

kvisisjonen viste, både før og etter Martin Luther (1483–1546), med hekseprosesser, avretting og tortur. Selv Luther tilbakeviste, med sin radikale bibeltro, Kirkens krav på autoritet: Skriften er og forblir, men enhver utlegning eller forklaring av den er rent menneskelig, og dermed utsatt for feiltolkning. I dag nikker vi anerkjennende. Luther er inne på noe der, i alle våre forsøk på å spore det Absolutte, eller den absolute kilde, støter vi på relative, historiske kilder. Dette er kilder som påstå noe om det Absolutte. Alle forsøk på å legitimere Guds herrevelde blir for vår fornuft bare forunderlige beretninger som det ikke finnes noe middel eller metode for å etterprøve. For kravet om bekreftelse ender i en sirkel. Bevisene er gyldige for dem som allerede tror på Skriften. Hvorvidt den enkelte vil tro på åpenbaringen avhenger, altså av om han finner Skriftens vitnesbyrd troverdig.

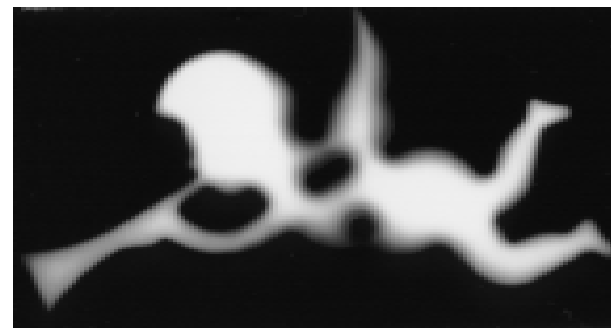
Renessansen: fra det himmelske til det verdslige

I renessansen er kløften mellom tro og erkjennelse, mellom religion og vitenskap, blitt større.

Både den religiøse og den verslige utvikling drar likevel umerkelig i samme retning, mot det individuelle. For Luther er det den enkeltes personlige trosforhold til Kristus som teller, fremfor Kirkens sakramenter og seremonier.

På vitenskapens område har fokus blitt flyttet fra de metafysiske gudsforestillinger til det konkrete og sansbare, og mennesket blir seg bevisst sine egne evner som iakttagende og resonnerende jeg.

Leonardo da Vincis (1452–1519) anatomiske og mekanistiske tegninger er en utforskning av hva vi kan se. Den samvittighetsfulle og nitidige granskning som kjennetegner den nye vitenskapen, har en intensjon: Å øke dømmekraften i forhold til naturfenomenene, og derigjennom befeste menneskets posisjon som erkjennende. Der billedkunstnerne tidligere illustrerte teologiens fremstøt mot den usynlige verden, det hellige og sakrale, illustrerer de nå vitenskapens fremstøt mot den synlige verden. Kjærlighetsfulle og nøyaktige avtegninger av insekter, blomster og dyr, fysiognomiske og botaniske studier – forskning i egentlig men-

ing.

Vi kan vel ikke tenke oss en naturvitenskap uten illustrasjoner. Naturvitenskapene tar også i bruk mekanistiske modeller og matematiske formler, og skillet mellom tingenes «primære» (kvantitative) og «sekundære» (kvalitative) egenskaper (bl.a. Galileo Galilei (1564–1642)) er en oppfatning som snart blir allmannseie. Det fører til en helt ny tilnærming til naturen. Francis Bacon var en som grep fatt i denne tilnærmingen og understreket at det må være praktisk nyttig «at vi søker viten om naturen for å få den i vår makt».

Mellom to ytterligheter

Hva forlanger fornuften? I bevissthetsalderens begynnelse går den sin seiersgang innenfor naturvitenskapene – de første skritt i den tekniske naturbeherskelse er allerede tatt. Men i det enkelte menneske råder fornuften ikke helt – ennå. Fornuften er ikke helt herre i eget hus.

En interessant tenker jeg vil hente fram i forbindelse med selvbevissthetens fremvekst, er Friedrich Schelling (1775–1854). Schelling regnes, ved siden av Hegel og Fichte, til de tyske idealister. Han knytter an til en tradisjon som stammer helt fra Augustin (354–430), hvor det forfektes at mennesket er fortaapt, når det kun har seg selv som mål. Men Schelling, som er født 1421 år senere, vil i motsetning til kirkefaderen vise at mennesket nettopp kan gjøre seg til mål for seg selv. Den unge filosof filosoferte over problemstillingen angående menneskets frihet i sin avhandling *Om den menneskelige frihets vesen*. For ham er Gud innbe-

grepet på den totale væren, men denne væren er ennå ikke bevisst om seg selv. Gud søker etter seg selv, og Guds selvbevissthet er samtidig naturens selvbevissthet som først når sin fullendelse i mennesket.

Det er som om Gud lar noe av seg selv slippe fri. Og verdens utvikling arter seg som en fri prosess – en skapelse og bevegelse, hvor alt liv opptrer polarisert og kjemper en innbyrdes kamp. Denne kamp foregår inne i oss mennesker, men også ute i verden forøvrig. Den selvstendige vilje som hele naturen streber mot, men som uttrykker seg tydeligst i mennesket, står imot den universelle, guddommelige vilje, representert ved de blinde naturkrefter. Disse er de to grunnleggende prinsipper i verden, og i denne kampen har Gud utgytt seg for at mennesket skal kunne nå til det høyeste prinsipp, det guddommelige i seg selv.

Naturens evolusjon er altså en dramatisk prosess, og dette drama må utspille seg i mennesket – der hvor naturen har kjempet seg frem til det høyeste bevissthetsmessige nivå. Da vil vi kunne si, med Schelling, at utviklingen er en fri prosess. Bevisstheten blir satt fri til egne valg og egne handlinger. Vi må skape en enhet i oss selv! Det er vanskelig for oss, med for mye himmel i oss til helt å kunne være av denne verden, og for mye av denne verden i oss til helt å kunne være himmelske. Her, i dette spennet mellom to ytterligheter kan bevisstheten bare anerkjenne det som passer eller er hensiktsmessig for dens utvikling, og må dermed ta avstand fra det som synes verdiløst i denne sammenheng. Vi lar våre evner og anlegg tjene denne selvutviklingen. Religionen blir i stor grad underlagt individet. Der man i tidligere tider så hele verden som kommet av Guds hender, vil mennesket nå ut fra seg selv frembringe en mening med skaperverket. Meningen med skaperverket blir den bevisste opplevelse av det. Og denne sterke trang til å gjøre seg fri fra den guddommelige væren, fører nødvendigvis til et brudd også med naturen. Vi opplever at bevisstheten seirer over naturen. Den har ikke lenger noe guddommelig ved seg, men blir hva bevisstheten gir den å være. Ved den vitenskapelige utvikling erfarer vi at naturen fungerer ifølge lover som vi kan erkjenne og anvende.

Det selvbevisste liv uttrykker seg helst i positive verdier; lykke, sannhet og vitenskapelig fremskritt. Dette er verdier vi utvikler ved å regulere våre behov og lidenskaper.

Selvbevisstheten skaper seg en kultur og skyr ingen anstrengelser for å legge virkeligheten til rette etter sin egen målestokk. Selv om vår gud som er logos, her forstått som fornuft, ganske visst ikke er allmektig, og i liten utstrekning kan oppfylle det som dens forgjenger lovet (Han som lovet menneskene paradiset), kjenner vi det uttalt: Vår selvstendighet, vår ervervede frihet – om den enn mangler viten, så må vi holde fast ved den. Det er et løfte vi må holde. Hvor uferdige vi enn er, må vi være tro mot det egne selv!

Det ser kanskje ikke helt fortrøstningsfullt ut med fornuften, men den er oss nærmest. Og hva annet valg har vi, drevet til refleksjon av ytre omstendigheter og indre nødvendigheter. Visst kan vi i dag se på bruddet med det guddommelige og med naturen som et tap, men vi har også vunnet noe: menneskerettigheter (blant annet religionsfrihet), demokrati og en ny forståelse for individet. Før jeg går videre til bevissthetsutviklingen i det 20. århundre, vil jeg peke på noen nærliggende grunner til at den religiøse tenkemåten tidlig kom i motsetning til individets utvikling.

Splinten og bjelken

Man kan med en viss rett hevde at alle religioner er tuftet på fryktens grunn. Diverse religiøse skrifter viser til fienden, kampen, overvinnelsen, frykten, og seieren ved Guds hjelp. Mennesket kjente seg avmektig og søkte tilflukt hos et vesen, eller flere, som var sterkere og mektigere enn det selv, som kunne beskytte. Slik ble det til at skrekkinngytende guder, både fryktet og elsket, holdt sin makt over folket. Det var vel ikke annet å vente enn at grupper innen folket institusjonaliserte denne frykten, og på den måte stod frem som gudenes forbundsfeller. Etter hvert har det altså vist seg at løsningen er å arbeide seg frem til en mer fornuftig holdning til de tradisjonelle gudsforestillinger.

Når vi betrakter Kirkens historie, er det påfallende at den tidlig kom på etterskudd, ikke bare i forhold

naturvitenskapen, men også når det gjelder moral og menneskelig utvikling. Som en fakkel lyser den franske revolusjons idealer frem: frihet, likhet og brorskap, de representerer individets frigjøring fra en tilstand av undertrykkelse og umyndiggjørelse. Dette overrasker Kirken, ved at moralen blir tatt mer på alvor enn Kirken selv gjør. Det fornuftige og det menneskelige blir i stadig sterkere grad det viktigste holdepunkt. Og det er et stadig fornybart holdepunkt, som kan spire på nytt og på nytt. På ingen måte er det fornuftige og det menneskelige fastsatt en gang for alle.

På den annen side kan det fornuftige og det menneskelige også ses som *kristendommens* kjerne. Den kristne reflekterte etikk som viser mennesket tilbake på seg selv, er samfunnsmessig sprengstoff. Det kristne menneskets frihet, slik det kommer til uttrykk i evangeliene, opphever all naiv tro på normer:

«Hvorledes kan du si til din bror: La mig dra splinten ut av ditt øye? Og se, det er en bjelke i ditt eget øye!» Matteus 7:4-5. Jesu lære er en lære i revolusjonær *selvrefleksjon*, å begynne med seg selv for å fremstå som et godt eksempel. Jeg går ut i fra at den opprinnelige ide om Kirken rommet denne radikale etikken. Men i Augustins (354-430) lære om to riker – det jordiske og Gudsriket –, brukes begrepet «Gudsstaten» på det religiøse samfunn. Allerede så tidlig et tegn på korrupsjon! Her er den kristne utvalgt, og Kirken er hevet over kritikk. Gjennom historien ser vi at Kirken avkrefter sin egen moralske opprinnelse. Den er ikke i stand til å leve opp til den selvrefleksjon som kunne ha vært en ledesnor for et klart blikk på virkeligheten. Med en slik selvrefleksjon ville Kirken ikke på samme måte som det var tilfelle kommet i et motsetningsforhold til individets utvikling.

I stedet forfaller Kirken, og med den kristendommen, til et platt *du-skal-synspunkt*. Med forflatningen av kristendommen og det religiøse liv generelt, brer den holdning seg at den moralske verden er sammensatt

av to verdener: På den ene side en ytre skinnverden, hvor man følger, og adlyder de konvensjoner og forordninger som er fattet av Kirkens overhoder.

På den andre side en indre egoisme, som viser seg som den virkelige – all den stund det var om å gjøre å kare til seg, og å skaffe seg fordeler ut i fra den posisjon man hadde.

Guds død og bevissthets undergrunner

At det var et profittstrev og et nyttehensyn som gjorde seg stadig mer gjeldende, er en ting, noe annet var det at verdens rasjonelle innretning

og den åpenbarende tro støter sammen i den enkelte.

Allerede Immanuel Kant (1724-1804) forela den gamle metafysikk, som hadde mistet sin plass i vitenskapen, til menneskets indre. For Kant bor Gud i samvittigheten. Ute i naturen, dette materiens formålsløse kaos, er det ikke lenger plass for han. Så, nesten hundre år senere, oppfordrer Friedrich Nietzsche (1844-1900) til en helliggjørelse av det dennesidige. For nå er Gud død. Det vil si at når man har forlatt den gode ånd og har mistet de gode grunner, må man selv komme med det hele. All ekstase, all besjeling, all følelse av himmelfart, og all intensitet som før kom fra det hinsidige, eller var forbundet med forestillingen om det hinsidige, skal nå samles i det dennesidige liv. Vi skal, med andre ord, bevare de transcenderende krefter, men rettet mot tingen selv (som bare eksisterer for og i det opplevende – fornemmende subjekt). Som Nietzsche sier: «Man skal være jorden tro.» Det er mennesket som tenker det, eller rettere sagt overmennesket. Fri fra all religion fordi vi har opphevet den.

Fornuften vil gjerne tro på alt om det bare fantes noe som kunne overbevise den. Fornuften, som gjerne ville tro på Skriftens ord, og ikke er i stand til å motbevise den på noe annet vis enn ved å henvise til sin egen natur, verger seg mot teksten. Fornuften blir på denne måten tvunget til å holde seg innenfor sine egne grenser. Ikke uten smerte må mennesket konsta-

terer at hjertet gjerne skulle vært mer troende, hvis bare fornuften tillot det.

Den rasjonelle bevissthet har funnet sin egen overbevisningskraft i seg selv. I sin, for igjen å sitere Nietzsche, «vilje til makt».

Nå kunne samfunnet bygges, føres frem mot gylne tider. Det råder en nesten grenseløs tro på vitenskapens fremskritt. Naturen har kommet helt under menneskets domene og er til for å brukes, mens mennesket selv er blitt en bit natur. Det moderne menneske befri seg selv; ved sin «vilje til makt» prøver det å få makt over sine egne krefter. Men det voldsomme engasjement for å gjendrive den kristne åpenbaringstro var ikke impulsert av fornuften alene. For, er ikke fornuften selv og dens kritiske refleksjonsevne under sterk påvirkning av en underliggende faktor, underbevisstheten?

Oppdagelsen av det underbevisste, som et forskningsområde (sent på 1700 tallet, omtrent samtidig med Kants «Kritikk av den rene fornuft», men først allment kjent gjennom Freuds psykoanalyse tidlig på 1900 tallet)¹ avdekker et område hvori den kristne tradisjonens «mot-illuminasjon» viser seg. Det er en åpenbaring nedenfra, fra hittil ukjente dyp i menneskesjelen. Underbevisstheten uttrykker seg i fenomener som sjokkerer bevisstheten. Bevisstheten får vite; den vet ikke alt om seg selv. Her kommer et område til uttrykk som forblir delvis utilgjengelig for fornuften.

Den rasjonelle bevissthet med sin teori og erfaring, må se seg ute av stand til å gjennom skue alle underbevissthetens fenomener. Som en slags indre «dverg» manifesterer den seg. Den er ikke direkte gripbar; ser man nøye etter, glipper den unna, samtidig som den følger bevisstheten som en skygge – eller kanskje en

dobbeltgjenger? Uten å nevne sitt navn kommer «dvergen» følelsesmessig til uttrykk. Under all rasjonalitet og erkjennelse utbrer det seg et vidstrakt rom av irrasjonalitet og **u n d e r b e v i s s t e** programmeringer som overalt blander seg inn i den bevisste erfaring og handling. Bevisstheten må tåle at dens klarhet og gjennomskinnelighet oppløses, og at det bak dens våkne erfaring kommer til syne underbevisste dynamiske krefter som bidrar til å bestemme bevissthetserfaringens form. Enhver erfaring, enhver reflek-

sjon støter, hvor mykt det enn skjer, mot det underbevisste som mot en klippe. Her blir bevisstheten gjendrevet i møte med fenomener den ikke kjenner, eller anerkjenner, men likevel lever med.

Tross dette vil jeg påstå at underbevisste strukturer er de mest fremgangsrike pådrivere bak den moderne vitenskap. Med disse så å si i bakhånd har forskningen om mennesket og vår sivilisasjon gjort de største fremskritt. Vi har kommet til oss selv, vår kultur, sosiale omgang og tanker om individet, men også til våpensystemer og en biologisk utvikling som er i stand til å utsette menneskeheten eller gi den varige mén.

Vi har ikke ensidig revet oss løs fra en religiøs overhimmel, som sagt ovenfor, det ville være for mye av en illusjon (siden det er vår egen tradisjon), men har ved hjelp av et underliggende potensiale av ukjent dimensjon blitt i stand til å skape avstand til himmelens rike.

Vi har kommet fri fra den voldsomme kraft som vil trekke oppover, ved, nesten som en tilfeldighet, å oppdage krefter som drar i motsatt retning. Begge har alltid vært der, og i bevissthetens rom erfares disse to kraftsentra som muligheter vi kan benytte.

Men disse underbevisste strukturer skremmer oss,

og vi foretar gjennom humanvitenskapene reflekterte angrep på all dunkel programmering, og all ikke-reflektert atferd i den menneskelige sfære. I dette angrep stiller vi hele vårt mektige refleksjonspotensiale til rådighet, og med det ønsker vi at den teknisk-vitenskapelige beherskelse av naturen vil bli utvidet gjennom vår evne til å beherske den indre natur og dens drifter.

Fornuften blir skapende

Vår gud er fornuften, allmektig er den ikke, men avmektig er den heller ikke; fornuftens styrke, dens kapasitet ligger i en skapende, virksom erobring av verden. Vi finner friheten i den skapende virksomhet og i refleksjonen over det nye skapte. Men her er vi ved et paradoks, for fornemmer vi ikke også en angst for friheten – en redsel for oss selv og våre muligheter?

Bevisstheten er ikke i det jordiske, bare, den er overalt og ingen steder – som om den i bemerkelsesverdig grad mangler væren. Åpenbares det her en avgrunn? Vi som kom fram til at bevissthetens høyeste imperativ er å være tro mot seg selv. Kant tiltalte naturen som den tause, meningsløse væren. Kan det ha sneket seg inn en liten mistanke, eller mistro i vår skaperevnes triumf, at skaperakten også innholder et problem. Kan-skje til og med en fryktelig erfaring ...

I bevissthetens vilje til makt famles det ikke i blinde, som om det var et *tilfeldig* fortsett vi hadde satt oss fore. Vår fornuft gjennomskuer verdens tumult, gjør den gjennomskuet, og vi oppdager at verden, slik den umiddelbart innfinner seg, ikke er ferdig – den er ikke god nok for mennesket, til det mangler den noe vesentlig: menneskets eget avtrykk.

Bevisstheten har avslørt de religiøse illusjonene og har i seg selv fått et annet holdepunkt, i og med de praktiske fremskritt som naturvitenskapen har kommet frem til. Nå fremstår virkeligheten slik den egentlig er, eller slik mennesket finner seg selv i den. Bevisstheten vil gjøre det man tidligere tilskrev Gud, og skape ut fra forestillingen om intet.

Verden er ikke en selvfølge, men verdien av og bekreftelsen på den kan bare springe ut fra bevissthetens selvstendige forhold til den. Denne erkjennelse er det

som inneholder skaperevnen, fantasi, og speiler ikke bare den verden som finnes, men har i seg evnen til å finne opp en ny verden – i mer fullendt form. Her er både kunst og religion produkter av fantasien, men kunsten må nå ta sin del i anstrengelsen for å gi *vår* skapte verden en berettigelse.

Tidligere var det slik med kunstneren og hans verk at det mellom hans arbeid og det som ble kalt Gud eller ånd, fantes en forbindelse som var avgjørende. Tilskuerne, publikum kunne betrakte det hele eller la være, det var av underordnet betydning. Slik er det ikke lenger. I vår voksende erkjennelse som skal gi oss sannhet og lykke, skal kunsten, ved siden av vitenskapen, være et kriterium på virkeligheten. En estetisk manifestasjon av den nye verden som bevisstheten setter frem. Den kunstneriske skaperevne, friheten til selv å skape, blir en viktig del av det nye selvbildet, og overtar på en viss måte den funksjonen som tidligere var forbeholdt religionen. Den nye virkelighetserfaring skal også finnes i kunsten.

La oss se litt på kunsten (vi har særlig billedkunst og litteratur i tankene), som frigjør fra dogmer og blir en hjertets åpenbaring. Kunsten får så og si en overjordisk status. Den er hellig! Men vi lever våre liv alene, og erfarer at vi beveger oss, hver og en, over underbevissthetens avgrunner og under vitenskapens kalde, uendelige, umenneskelige rom. Fantasien tar tak i dette, og skaper mening der ingen mening er å finne. Idet naturen bare er seg selv, og det religiøse bare betraktes som tradisjon, må vi legge virkeligheten til rette etter den menneskelige målestokk. Interessen for de egne indre hemmeligheter er en strøm som le-

der dypt ned, som i all sann skapen like ned til fantasien sine kjerne – det uutsigelige i oss.

Samtidig er vi frigjort fra etterligningskonseptet. Vi er i dag ikke anonyme kunstnere som dyrker gjentakelsen eller følger en tradisjon. Vi er selvstendige skapere. Men i det vi skaper, så sniker det seg inn en liten mistanke om at kunstens frembringelser, som er så selvstendig gjort, kan være fantasifostre, og av den grunn meningsløse. Som sagt, en liten mistanke. Men vi hører det, gjennom setninger, toner, fiksjoner – den tomme bakgrunnsstøy. Og i dette danner det seg, i kunstens indre, et potensiale for ødeleggelse og selvødeleggelse. For det er et dilemma at vi må tro på det som vi selv har laget. Vi må selv oppleve det som avsendt, men også oppleve det som mottatt, som tilskuer. Samtidig er vi selv de som trekker i trådene. Så i vår frihet har vi å gjøre med en mening som ikke er gitt, og nettopp derfor er den utsatt for meningsløshetens intet: Selvfølgelig fortrylles vi inn i fortellerens selvskapte verden, hvor poesien et øyeblikk vinner over det ustanselige truende intet. Det er et befriende øyeblikk, men det irriterende spørsmål om mening trykker seg på så snart magien blir brutt. Vi står overfor et legitimeringsproblem som fører inn i erfaringen av et intet, av det intetsigende. Vi står da også ovenfor mistanke, tvil, engstelse, om at kunsten som kommer fra den frie fantasi intet, igjen synker tilbake i dette intet. Uvilkårlig tenker vi på fortellingens krise, om fragmenter og oppløsning av formene, om meningsløshet, om kimærer, og tilsist mister vi tiltroen til oss selv!

Lengselen etter en verden

Humanisert natur, ja og naturalisert menneske. Det er et perspektiv hvor det ikke er noe godt eller ondt, i seg selv, for naturen er moralsk indifferent. Det er i stedet snakk om sterk og svak. Nå kunne man jo tro at den sterke med sin framferd ville seire og vinne verden. Men da glemmer vi hva begrepet «naturalisert» inneholder. Naturalisert betyr, fornuftig tenkt, å gjøre noe mindre åndelig. På den måte står den sterke og den svake likt. Her forsvinner forskjellen mellom mennesket og den øvrige natur. Vi blir å oppfatte oss selv mer som en ting

blant andre ting, som et av naturens saksforhold, som, viser det seg, kan viskes ut uavhengig av den subjektive livsfølelse eller samfunnsmessige posisjon. Ingen stilling, forestilling eller posisjon holder seg i forhold til naturens omskifteligheter. Her råder, så og si, vekst og hendøen – og hvem vet hvor trykket settes neste gang! Vår tilværelse fremstår som sårbar, naken!

Via fornuftens høyeste imperativ: å være tro mot det egne selv, erfarer vi gjennom kunsten vårt eget uutgrunnelige vesen. Vi erkjenner at det finnes et tilværelsens absolutte nullpunkt – Intet. En stor gjerning er det å erfare det, kanskje for stor for oss, der vi samtidig som i et speil, reflekterer friheten.

Med et slik paradoks hengende over seg, bunnløst rom eller Intet og frihetens skapende muligheter, makter vi ikke å skape – troverdig. Da er det vanskelig å forestille seg noe mer meningsløst, noe mer fortvilende enn denne frihet, som både gjør suveren, usårelig, men også hul, tom. Da kan det ut av denne tomhet vokse frem en altoppslukende lengsel etter en verden. For når kunsten har mistet sitt åndelige innhold, må den finne noe annet. For kunstens vedkommende som for andre virksomheter, handler det nå mer om økonomisk nytte enn en moralsk praksis. Det oppstår en effektiviseringstenkning rettet mot markedet. Og da vet vi i vår moderne kultur at nytten, om den er moralsk eller økonomisk, viser seg i massevirkningen. Det er vår tids besettelse, modernitetens besettelse. Et avgjørende kriterium er at man fungerer i forhold til massene, og det som ikke virker i forhold til dem, eksisterer ikke.

Det er litt av et dilemma kunsten står i. Vil den opp tre nyttig, salgbar og virksom, ja da risikerer den å forråde seg selv, mens vil den bevare seg selv, sin egensindighet og selvbestemmelse, da blir den beskyldt for å være selvopptatt og intetsigende.

Den kritiske fornuft

Bevissthet: Refleksjon, fornuft, kritikk og dermed opplysning har forandret samfunnslivet, har påtvunget det en dynamisk konstitusjon, en ustoppelig bevegelse. Det finnes ikke lengre noe fast, noe bestemt. Bevissthet-

ens arbeid har skapt et oppstykket, et i fra hverandre revet intellektuelt og mentalt område, hvor verken tradisjon, identitet eller karakterens gamle former kan bestå. Hva annet kan, og vil, vi kalle dette effektive arbeide enn «Det Moderne».

Livet er prisgitt et krisens sammenhengende hele. Først sporer vi en veldig fremgang, og la oss ta for oss bevissthetens kritiske evne, som betraktet for seg får oss til å tro at med en slik utrustning kommer vi til å seire i meningens strid. Men etter hvert blir det tydeligere at ingen part alene kan ta kritikken som sin. Kritikk finnes i utallige former, skoler, strømninger, fraksjoner. Det finnes ingen enhetlig og entydig bevegelse som er kritikk per se. Tvert imot utvikles den tidlig til sin egen motstander. Kritiserer seg selv.

Faktisk trodde vi mennesker, et øyeblikk, at vi hadde funnet selvstendige realiteter, men ved hjelp av bevissthetens kritiske evne, som betraktet for seg får oss til å tro at med en slik utrustning kommer vi til å seire i meningens strid. Men etter hvert blir det tydeligere at ingen part alene kan ta kritikken som sin. Kritikk finnes i utallige former, skoler, strømninger, fraksjoner. Det finnes ingen enhetlig og entydig bevegelse som er kritikk per se. Tvert imot utvikles den tidlig til sin egen motstander. Kritiserer seg selv.

Jeg ser meg selv som i positur, men er jeg bare en maske? Og det jeg elsker, rikdommen, perspektivet, våkenheten, er det å elske masken? Eller er det skjebnen? Et vitnesbyrd om selvrefleksjon som blir brent opp i det den blir bevisst? Et verdenskatastrofens øyeblikk?

Mine tanker, refleksjoner, kritikker, er det bare et askespråk og en fortvilelse over tingenes orden? Det er som om verden, gjennom meg selv, er forblindet av

det onde, av forferdelser og redsler. Er det i det hele tatt mulig å få øye på noen rettferdighet eller objektivitet?

Jeg vet ikke, er langt i fra sikker, men tenker vi på fødsel og død, så er det noe med denne nakenheten! Naken kom jeg ut av min mors liv, naken vender jeg tilbake. Hvem andre kan jeg bebreide underveis enn meg selv? Vel kan jeg tiltale, forbanne og besverge andre, men hvem andre kan jeg bebreide?

Mens religionen bevarer ærefrykten for det uforklarlige og det uutgrunnelige ved verden, vil vi si at troen gjør verden større. Fordi verden beholder sin hemmelighet mens den troende forstår seg selv som en del av den, men forblir uvitende om seg selv.

For ideologen skrumper verden inn igjen, der han forsøker å slå sin egen oppfattelse fast. Ideologen vil forklare, og gjerne kurere verden fra ett ståsted. Mens den fornuftige, fornuften, gjerne vil forklare og forstå verden, samt seg selv, så gjør han det uten dogmer eller et bestemt moralsk forhold til seg selv, noe som kan føre til både fortvilning og en følelse av forlatthet, ensomhet. Den fornuftiges overbevisning er å være tro mot seg selv, en troskap som ikke støtter seg på annet enn sin egen overbevisning – fornuft. Men når Gud er uutgrunnelig, og verden er uutgrunnelig den òg, er det intet for fornuften å gripe tak i, ingenting å være fornuftig overfor. Og dette har vi allerede sett, at via bevisstheten, via fornuften og fantasien kom mennesket frem til det mest uutgrunnelige av alt – til Intet.

Og så sa vi: at det er en stor gjerning å komme dit, kanskje for stor for oss, for der har vi aldri tidligere vært. Det har aldri hendt i historien. Men enda vet jeg ikke om vi virkelig er der. Det føles vel heller som om vi presser oss dit, som ved den sværeste, vanskeligste idrettsøkt noensinne kommer vi oss utover vår egen grense og dunker uforvarende på dette Intet. Men i mørket ser vi ikke hvor vi står, at døren blir åpnet utover og vi slått tilbake til oss selv.

En god gammeldags nesestyver, men en bitterhet vederfares oss etter dette, så vi vender oss ikke til hver-

andre – som for å foreta et felles løft, men mot hverandre. Det er tydelig, at har man engang snust på denne intethet, så har den virkelig satt sine spor. Forakten for mennesket er nærliggende, og selvforakten følger tett på. Det er som om man er kommet i berøring med en utvidet omkrets hvor man selv bare befinner seg som et fnugg i denne.

Tenk bare på våre dagers teknisk–vitenskapelige sivilisasjon. Det er jo, som før, individuelle handlinger som har fremmet den, men vevet inn i så komplekse systemer at de fører til helt andre virkninger enn tilsiktet. Vi kan se på genene, som må være de største «egoister», der de kun tenker på å videregi deres nedarvede informasjon. Vi vet ikke hva det fører til i forbindelse med dynamikken i den teknisk–vitenskapelige sivilisasjon. Vi søker viten, men uten blygsel eller sjenanse er det som en prosess i en lavine – vi styrter maktesløs avsted.

Kan en sivilisasjonens egensindighet være sterkere enn menneskenes hensikt? Kan en sivilisasjon løpe løpsk og så og si gjøre seg fri fra menneskene? Først en Guds død, så menneskenes død, og til sist sivilisasjonens egensindighet? Det blir bare et spørsmål vi ikke får svar på.

Vår bevissthet, som har formet disse vakre og store tanker: Gud, univers, kropp, objekt, subjekt, ånd, mening, materie, intet, og på denne måte gitt oss en forestilling om tilværelsen, stoler vi ikke lenger på. Det er ikke noe gnist i disse tankene, ikke en forståelsens

ekstase, knapt nok en kjærlighet til dem. Har det frie blikk blitt en løgn? Eller er det hendt noe underveis til selvstendighet, noe vi ikke har fått tak i? Kanskje er vår natur, vår legning slik at vi må ende i et intet, som Nietzsche så treffende sier det: «... selvfortært av sultne flammer, i mitt eget flammespill ...»?²

Noter:

¹ Adelig, og artillerioffiser i Strasbourg, Marquis de Puységur, gjorde flere forsøk på å kurere sine bønder for tungsinn, depresjoner og andre mentale lidelser. Altså, i et forsøk på nestekjærlighetens handlinger oppdager, ved hjelp av hypnose, Puységur at de hypnotiserte personer målbevisst og klart peker på både de sykdomsfremkallende symptomer hos seg selv, men også kommer med forslag til legedome. På den måte viste de, under hypnosen, til karakterdrag som langt overgikk den dagklare bevissthet, eller ytre personlighet. Ankepunktet mot en fortsatt forskning og utvikling av denne metode, gikk på hypnosen og avhengigheten av en autoritær person som kunne lede pasienten. Derfor ble saken avsluttet, ifølge historiker Henry F. Ellenberger. Dette var vel omtrent 100 år før Sigmund Freud, Carl Gustav Jung og deres oppdagelse av det underbevisste.

En annen sak som kan være vel så verdifull å nevne i denne forbindelse, er at gjennom hele middelalderen og helt inn i vår tid var/er sykdom sett på som et soningsoffer, og veien til Gud, paradiset, med all den herlighet dette offer kan bringe. Mens det derimot ved oppdagelsen av det underbevisste henvises til krefter som mer direkte tiltaler mennesket, og menneskets muligheter i seg selv. Det er ikke galt å være menneske, å være blitt født!

² Fra diktet «Ecce Homo», i Andre Bjerkes oversettelse.

Kurt Narvesen

London

Korttekster

Greske drømmer, egyptisk sten

Skal det være, så skal det være: British Museum, grunnlagt 1753, har virkelig dimensjoner. Buckingham Palace gjør alltid et beskjedent inntrykk – tenkt i forhold til British Museum forsvinner det simpelthen. Man står foran disse søylerekkene og er nesten skremt. Arkitektene har sovet og drømt store greske drømmer; så har de våknet og drømt videre. I stein.

Vi sto litt på trappeavsatsen og summet oss, så utover Bloomsbury, tok en kork hver av reiselerken, og vi gikk inn til den avdelingen vi var blitt enige om å se; den egyptiske. Nedover den lange, lange hallen, dynasti etter dynasti, meter på meter i høyden og bredden med faraoer, guder dronninger ... Og borte på en vegg en beskjeden Rosettesten, jeg holdt på å glemme den der jeg gikk. Minner ikke bare fra oldtiden, men også fra en nær fortid, det tidlige attenhundretallet, da en arkeologs viktigste arbeidsredskaper var krutt, slegge, spett og to hundre mann eller så til å dra byttet gjennom ørkenen til de ventende skipene, klare til å seile til London.

Det var tider! Kom en annen graver mistenkelig nær, la man seg bak en sanddyne med en borse: slik ble en videnskap og en egyptisk samling til. Det burde stått en plakett med Belzonis navn her, men det gjør det ikke, til tross for at han akkurat her er vår mann, som han var British Museums mann: mannen med kruttet, sleggen, spettet, børsa og de to hundre eller så mennene i, får man tro, sterkt svettende tjeneste. Det er ikke alle avtaler det er like morsomt å minne seg selv om. Men *utbyttet* ble jo voldsomt.